

ACC. N:R M. 14648:1-20.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Småland Upptecknare: Ingelborg Johansson, Markaryd
Härad: Lunnerbo Berättare: "
Socken: Markaryd Berättarens yrke: husföreståndarinna
Uppteckningsår: 1959 Född år 1898 i Hinneryd

Liesmide. s. 1-20.

LUF 113

Liesmede och handel med liss

I våra bygder Flimmeryd, Harkaryds socknar, där smedjan
det lilla svarta reeklet här och där utmed vägarne, var
ett så vanligt inslag i landskapsbilden skulle det ju
kunna tänkas: här måste liesmederna have haft sin
hemvist. Så var emellertid inget mindre fallet. Ingen
kan erinra sig have hört tales om, att dessa gren ar-
smidesarbete någon sin förkamrad här i dessa bygder.

Det oaktad lyckas man have got kännedom om både
liesmederna i Hallaryd och deras arbete, att det var just
här de hade sitt verksamhetsområde. Inte så underligt
egentligen, ty varje år blev det aktsamt, att försä sig med
dessa så nödvändiga redskap. Ett liesmederna bodde i
Hallaryd ja det visste vilken tio- tolvåring som hölde
här i bygden, för lät oss säga femtio år sedan.

Pojkar i den åldern började i regel så smått att få
hjälpa till med slättern, och det ligger så nära till hands
att antaga, att de vid många tillfällen finger höras var.

den verkligt gode liën var fullerhad. De hem som illa
lierna från Halleryd hade man stort förtroende för här.
Vid köp av lië, bara man iakttog det lilla märket, ett
hjärta, eller namnet Lejars, så var reflekterade man: här är
modellen som går, och man gällde bara, att få tag i en
lië med den rätta klangen, ty det berättas, att den
sakkunnige hörde på ljudet, då han med handen
knackade på liën här och där, om den var på beskeffet,
att det gick att "fi bet" i den, som det hetar. Och detta
berodde på hur liën "vällödd" vilket betyder: hur järn
och stål var sammansatt i tillverkningen, det visade man
mycket väl. En god lië skulle bestå av två delar
järn och en del stål, och därast dess beständsdelar
vara rätt sammansatta, kunde det inte bli annat än
ett gott resultat, menade yrkesmedlen. Vidare ligger
kunde det också bero på hårdningen, ty en god lië (man
begagnade gärna detta uttryck) skulle vara jämnt hårdad,
det höörde man tillas om mer än en gång. Detta var

kanake svärare att utföras vid köp av li, ty först sedan
densamma varit slipad några gånger, kunnat man till
klashed bli. Så det kulades om att lien var sådan, att
den "falt ut i eggen", eller att den "gnötade" då visade man
att det var något fel med hårdningen, tydligen att den
var för hård. Detsamma mått hade varit en viktig del i
liesmide, och endast mätet själv var kompetent till det.
Det berättas, att hårdning av nysmidde lier försiggick
i regel mattedid, ty först sedan mörkrets inbrott hade man
använt att se, huru mycket den ene och den andra lien
lätte av denna hets och av kylning. Att en hårt hårdad
lie blev stark och hållbar sågs sig själv men det oaktat,
vill det synes, som de mindre hårt hårdade lierna hade
större efterfrågan här i bygderna. Huvudsaken var emellertid,
att hårdningen hade tagit lika över hela lien, ty den
ojämshet som i slipningen oftast blev följden, tyckte man
rakt inte om. Den unge slätterkarlen kunde få ord om
3 sig att inte kunna slipa, eller bryna och i så fall gick

Det kunde äro för när, ty alla deltagare i arbetet med slätten
gällde det att man hade satt sig in i det, som man skulle
kunna kallas "slättkåre" Ht en ille smidd lje kunde
vara till förtret härvidlag mer än en gång, det hörde
man nog talas om och det var ju så därför, man höll
så hårt på de anmärken av liar som man sedan långt
tillbaka hade haft förtroende för.

Liesmed i Hallaryd är mycket gammalt. Ht man höll
sig med smedje i huvudsak för denna gren av smide
redan i mitten av 1800-talet veta vi bestämt, ty redan
vid denna tid hade man gjort sig känd och berömd
för sitt arbete i vada härbuar, inte minst i grannsock-
marna Flinsebygd och Markaryd. En liesmed vid namn
Viljo Lejon, lär vara den äldste man här känner till, men
därmed är inte sagt, att denne var den förste smed i Hallaryd
som försåg våra bygder med dessa nödvändiga redskap.
Enligt uppgift skulle han vara född år 1855, och om
4/ man säger, att han fungerade som egen smed på

sjuukis - alltså, kommer man nog konningen
 närmast förmodas jag. Lärde mindre än tre av hans
 söner, inträdde i samma yrke och skaffade sig egna
 smedjor i bygden där. Det var ju alltid vanligt för
 att sönerna trädde i faderns spår, då det gällde val av
 yrke och då man nu hade smedjan på gården, fingo säker-
 ligen de unga pojkarne börja att hjälpa till här så snart
 de kunde. Detta säger oss, att man hade billig arbetskraft
 och uträddningen för yrkesutövningen i fråga, var väl så
 gott som ingen. Täljden blev givetvis, att liesmeden och
 hans gelikar i regel hade det gott ställt och inkomsten
 för smidesvaror var, från den tiden sett, ingalunda att
 fräckta. Men om tillverkningen i huvudsak var lian,
 förkom det nog andra smidesvaror också; ty en liesmed
 var säkerligen kunnig med vilket smidesarbete som
 helst, och arbetslös blev han sällan aldrig.
 Liesmede var på sitt och vis ett säsongarbete, ty man
 sysselsatte sig mest på vintern med det samma.

Var säker på liessmeden och hans folk lågo inte på "latsidan", det berättas, att man hörde hammarslag i smedjan redan kl. 3-4 på morgnen. Ett en sådan energi och flit, ger ett gott resultat, det är en given sak, låt vara, att priserna på de färdiga varorna här med tillbehör, voro då för tiden jämförelsevis låga. Vid tiden omkring sekelskiftet kunde man köpa en god lie för 1.25, men det ändrades, att priset var ännu lägre för längre tillbakå. Ännu ännu de verkligt fina exemplaren av hemsmidda liar voro inte i marknaden.

Försäljningen av liar, förkom dels genom smedernas själar och dels genom återförsäljare. Dock vill det synes, som man frödragit det förståndsfulla sätet, ty åtminstone här i Markaryd på marknader och torglagar voro liessmederna i Hallaryd ett mycket vanligt inslag i marknadsbildan. Säkertligen menade de, att de äro som återförsäljare hade i förvänt, passade utmärkt i deras egen förs. Ett de voro välhärjade desse liessmeder, det var den allmänna

meningar här i bygden. Själva utseendet hos någon
av dessa, undagligen den här förrut nämnde Dejon, skall
räde om att det fanns både mat och dryck i hemmet
i övertant. De om icke särskilt lång mans vikt går
upp till 140 kg, måste man säga, att kroppsligheten
är förvarlig, så var nämligen fallet med denne lissand.
Var säker på han stod säker vid stället och lär väl här
hava kändat sin utomordentliga optik, som det berättas
om och som jag har återger. De voro vanligt kyrk-
sammas hallarydsborna i äldre tid och ville inte gärna
försumma, att gå till kyrkan på helgdagarna. Iven
smiden och hans grumma voro drägar kyrkbesökare. Han
en gång kom han på den idén, att låta gumman gå
ensam, under förvåning, att han kände sig stolt och
olustig. Gumman hade emellertid inte väl vänt ryggen,
förinnan smiden tog fram en fläskeskinka och en liter
brännvin och satte sig till att äta och dricka. Visserligen
7 är det otroligt, att han var i stånd att konsumera en sådan

mängd fläsk och brännvin men så har det berättats.
Lunde underligt, att han sagt orärlig då gumman kom
hem och skall bara hava sagt: Du tycker kanske att
jag varit känd ve skinken, men jag har ändå lämnat
så mycket som till en riktig "flugsmäck", alltså svälen.
Nu är det inte sagt, att alla smederna i Hallaryd hade samma
goda aptit, för de hade det väl gått som man säger här:
"frä häns a i minni", men det var nog inte fallet. Ly jämför-
else vis hade de det bra i minnelse vad fallet här, byggen
på så långt kall kunde konstatera.

Hade inte mycket varit lönsamt, hade man väl inte i tre
generationer ägnat sig åt det samma, som förhållandet var
här i släkten Lejon. Så långt fram i tiden som till
1940 har liksom förekommit i Hallaryd och det är
väl inte frill, utan det förekommer i någon mån ännu
längre österut i Tillebergsdräkten. Givetvis var det
fabrikslärna som trängde ut den hemsamma, men inte
8 därför, att de ansågs för att vara bättre, utan snarast för att de var bättre.

därför att lissmederna började få större fordringar på livet
och för att anpassa sig efter lidens krav, sökte de en
lösnande sysselsättning.

Här gäller det emellertid, att dröja vid förhållandena
i allmänhet bland dessa yrkesmän, sedan de varit för
låt oss säga femtio - sextio år sedan, ty det torde vara
den tid då man bäst kände dem här i våra bygder.
Att den här beskrivna välmågan som var rådande orser
just den tiden, behöves jag väl inte understöka.

År 1902 var här utställning i Markaryd, och bland annat
förekom det också lier från Hallaryd. Som den Lejon var
naturligtvis närvarande och framställde sina alster, som
överträffliga. Då nu någon av främlingarna slannade
till och visade sig intresserad av konstslöjdens i fråga,
spörjande bland annat: Var säljes alla dessa lier?

"Då gav önn hjälpa vären" svarade smeden. Det var
alltså ingen lier kundkräts, men vi få väl dra att
det var något överdrivet. Faktiskt är emellertid, att det

gick här till Amerika just från dessa smedjor i
Hallaryd. I den mån de såldes till återförsäljare, är det
mycket troligt, att även andra länder fångat del av dessa
fynd, men att de flesta kännade i vårt eget land, särskilt
i de södra landskapen, det vet vi bestämt. Så ser förhållan-
det på försommaren, att hela lars av här med tillbehör
rullade landsvägen neröver mot skåne, och inträffade
det inte så det var torrdag i samhällen, så gick man
direkt i bondgårdarna och bjöd ut här och allt vad där till
hörd. På sådana färder hade man gärna någon skumme
hembränd tjära för att denna vare fabrikerades i
ganska stor utsträckning i dessa bygder, och så till
salu, som man gärna delade ut i småportioner, allt
för skänständernas behov av dyligt. På så sätt blev
tillförsäljningen även en gäddfarihandel, som nog
var så givande, enligt vad det berättas.

10 Någon företagsam bygden som köpte ett parti av
dessa beörindade här med varskande tillbehör, och

med häst och vagn gav han sig i väg nedåt skäret
och gjorde en s.k. provresa. Följden blev givetvis, att
man kom igen näste år och var kanske betydligt
bättre riggade. Hanske han tänkte: "det är bäst att
sitta medan jättemet är varmt." och skall man tala
om någon högkonjunkturen i försäljningen, må det
väl vara varit just vid denna tid, ty varann hade man
kunnit bli väl bänd jättemetiska trakter.

I mindre omfattning förekom det gårdfarihandel
med lian från Hallaryd även här i dessa bygder.
Man färdades då till fots och hade lisknippen på ryggen.
Här var det ju inte tal om stora lager, men veder-
börande var klok nog, att uppsöka ortens lanthandlare
för att om möjligt avyttra lagret på en gång.
Ett väl sorterad lanthandel fanns även denna vara
då för tiden, och hade man inte allt för stora fordringar
på olika slag att välja på, kunde man mycket väl bli
expierad även här. Med denna av försäljningen var

alltså något olika men huvudsaken var att affären gick. Då lanthandlaren övertog ett litet lager av lias och dylikt, kunde han inte som i så många andra fall då dyrt köpt produktens bjöds utskickas med varor från affären och tillhanda hålla material, utan här måste han ut med rena pengar för överligheten skull. Material av detta slag fördes nämligen inte sådana affärer och det skall väl "sitts åt", om de kunde få det på närmare håll än i Fluckult.

Flus som helhet, men liasmede och handel med lias var en näringsgren av stor betydelse för bygdens folk. Men om man inte kan säga, att det var huvudnäring, åtminstone för de flesta, (det fanns de som helt och hållet försörjde sig på denna verksamhet) var det ändå ett gott tillökning, som verkligen var att räkna med. Vackerlegvis var här de, som stod sig både bättre och sämre, det är ju alltså så, men den allmänna meningens här omkring 12 var, att liasmederna och de som handlade med lias

oro rika och välbärgade. Rätta förhållandet härutinnan
kan man inte här med full fakta fastställa, men det
har kanske mindre betydelse.

De flesta av de kända liessnederna voro också bönder,
med både större och mindre gårdar. Illtså voro de syssel-
satta med jordbruksarbete, en stor del av året och man
anklager, att om de själva skulle deklarerat sin ställning,
hade de satt jordbruket som huvudnäring och smides-
arbetet som binnäring. Sköttes nu både dessa närings-
grenar med tröda och omsorg, kunde resultatet endast
bli ett: välstånd!

Ven nu var det inte uteslutarande lier som tillverkades
här i Helsingborg, utan allt som hörde till slätterattikalen
kunde man få härifrån. Här tillverkades lierskeft och
räfsor i stor utsträckning. En lierskeftsmakare, vid namn
L. Kristen Jonasson, var en mycket anlitad sådan.

Här kunde man få både "stilskeft" och "gumpskäft"
13 som de kallas här. De förskrämda lier vara den äldsta

typer sådana, ty man ser dem aldrig numera. Bl
de gamla källe mycket hårt på denna modell av l
skäft, det kommer jag mycket väl ihåg. Man ville t. o. m.
påstå, att den nyare modellen "gummipaskaft", (som kom
i marknaden omkring år 1910-1915, voro rent omöjliga
att vänja sig vid att hantera. Men nog gick det också
med den, och man fick tillämpa den där saken: "man
skall lära så länge man lever".

För att vara en verkligt god l
skulle vara "väll och tinglyt" och just sådana kunde man
finna från Hallaryd på den tiden. Valerligtvis fanns de
i olika storlekar, och passade till de olika storlekar i
liar som förekommo. Femkvartierslian var den mest
vanliga till slättern på hård mark, men så snart det
gällde ångskäpnad föredrog man fin och en halv och sex
kvartierslian. Den s. k. sådeslian, som var tillverkad
speciellt för att hugge såd med, fanns också i regel
i varje gård för. Om den inte fullt så bred som
14

Gjenglien var den ända en god del kraftiga i de län som användes för slåttern. Gjenglien, var en liestyp som skilde sig från alla andra sådana. Ungefär fyra kvartier lång och minst en decim bred invid läret, säger det sig själv, att en sådan li. lämpade sig utmärkt för slagning av fjing stark som den var, höll den en hel mansålder och var på så sätt ett engångsköp, som inte uppköptes örligen. Det gjorde däremot köpen av de övriga liestagen. En vanlig li. höll i regel ett år, under förutsättning att man var försiktig, men ofta kände det, att man slog av li. bland stenarna, mitt under slåttern, till skada och föargelse för vederbörande.

Sådant tog man fristis i beräkning och försåg sig med 3-4 ex. nya li. på höstborgsdagen, andra fredagen i juli månad. Höstborgsdeggen, var i äldre tid en riktig marknadsdag. Blot vad som körde till höstårsången li. rivar, brynstenar och brynsticker bjöds ut här.

15 Brynsticker, eller "spån" som den kallas här, användes i

stor utsträckning och del frukorn, att den både köptes och
tillverkades hemma. Husbonden, såg gärna till, att det fanns
3-4 nya spån när hösten började. En riktig spån
skulle vara av jordeb (ekträ som legat i jorden flera år)
hette det, och visst gjorde man sitt bästa hänsynslag. Med de
möjligheter som fanns på den tiden, var det ett ganska
omständigt arbete, att bara tillverka en riktig strykhopån.
Sedem stiken var väl hyvlad med svarval handlag, skulle
den fjäras 1-2 gånger. Därefter breddes "vädjegränsen"
[en röndestkrossad brynsten] på, som fastnade i fjäran och
blev således både hållbar och effektiv.

För allt detta arbete, hade man inte mer än fjiege öre, ty
det var just priset för en sådan kringst vid den tid det
här är fråga om, alltså vid tiden omkring sekelskiftet.
Gärna vid denna tid, fanns det en och annan som
begagnade skäre, för skörden. Säkertligen var det en
gammal metod som man höll på med i det längsta,
ty den hade ett par födelas som var nog så berättigade.

För det första kunde man taga upp säden utan att
spilla de minsta, sådant uppskattades i äldre tid och
för det andra, betraktades arbetet, "skära säd", som en kvinnas-
föreläggelse, den de i regel skötte perfekt. Däremot passade
det inte alls, att en kvinna kugg säd med lår, eller på
något sätt använda ett sådant redskap. Skäran, var så
mått och bekändig, tyckte de och dessutom menade husmor,
att det var en frödel, att kunna gå ut på åkern och skära,
jensat när det passade henne. Vårsligtvis var det endast
de små ställen, med de stenige åkerlapparna, som skördade
sin säd på detta sätt. De större gårdarna ville givetvis
inte höra av skäran som skärredskap, sedan närmast för länge
fjärrtiden som till 1900-talet. Att de ännu fanns här och där
det var väl mer en händelse, ty i marknaden förekommo-
de inte längre. Men skärorna voro smidda i de nämnda
lärmedfarna i Hallaryd och hade säkerligen på sin tid en
stor uppgift att fylla, åt folket i våra bygder.

17 Säkerligen tog det en ansevärd tid, innan skäran som

skörderedskap var så att säga helt ur världen, dy så
långt fram i tiden som 1910-1920 såg jag själv
äldre gummar (lorpare och backstusittare) med korg och
skärs, på väg ut i "ringen", för att skära upp det gräs
i buskarna som man inte kom åt med lön.

På sådana ställen, kan det tänkas att redskapet i fråga
finnes ännu i någon vid av utkuren, och betraktas
som en minnesak den man inte vill köpa bort.

Givetvis såg de unga med litet fräkt på skäran
som skörderedskap, och menade, att man hade kommit
på god väg i utvecklingen, sedan man nu allmänt
både på större och mindre ställen använde lie för
skörden. Inte skulle man kunna tänka sig de för
tiden, att det skulle kunna åstadkommas något bättre
redskap för slåtter och skörd än de hemmasmidade
liarna, som nu fanns i marknaden så rikligt.

Något exempl av slåttermaskin hade man tydligen inte
18 sett (älskinstone här i bygden) i början av 1900-talet,

och fälda ör, att männen i allmänhet både ville och kunde, handtera lian med besked. Man rent or. satte sin ära i att kunna slå, det framgick vid så många tillfällen, inte minst vid de, vid den tidens så vanliga slåttergillen. Helt rent or. förblev man om, att bli berömd för en duglig slåtterkarl, med allt vad till sysslan i fråga höra. Ett kunna hålla vass, sedan att sitta på "vädjelsavlan" var annan himme och "vädja" det ansågs för konst, då för tiden. Man skulle kunna höra väl omkring stenarna, sedan att träffa dem med lian och det var kanske lättare sagt än gjort, så lätt som dessa förkomma, både på åker och äng i äldre tid. Först sedan slåtterkarlens hake vant sig vid denna klycka med lian, som det fördrades i den stenbindne marken, ansågs han fullgod sådan och var värd att anlita, som slagkarl under slåtteråren.

Sedan ett trehjuligt är tillbaka kan nog slåttmaskinen
19 förkommit i dessa bygder, bredvid lian kan vi säga,

Ly man har långt ifrån held, gällt in för detta nya system i vår tid. Den finnes alljämt i varje gård och användes vid många tillfällen, där slätkmaskinen anses olämplig. De små ställen, har i regel inte annat redskap än liem för skörden ännu i vår tid och seringen att säga, ser det ut att vara en tidfråga när både det ene och andra skörderedskapet anses överflödigt här i skogsbygden, där det ene lilla jordbruket efter det andra upphör att existera.

Med tiden komma också troligen de här beskrivna skörderedskapen, lier och skärer, vara obända för eftervärlden i såväl tillverkning som användning.

Man har i vår tid, i regel inte tid, att syssla med gångars tiders förhållande, men det vore dock på sin plats, att i någon mån sätta sig in i det dylikt, för att få en rätt uppfattning om hur utvecklingen på alla områden har förgått under årens lopp.